

Romi u Podravini i Međimurju i uključenost u hrvatsko društvo: od predrasuda i stigmatizacije do socijalne distance i diskriminacije

Škiljan, Filip; Babić, Dragutin

Source / Izvornik: **Podravina : časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja, 2014, 13, 141 - 159**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:303:513174>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

ROMI U PODRAVINI I MEĐIMURJU I UKLJUČENOST U HRVATSKO DRUŠTVO: OD PREDRASUDA I STIGMATIZACIJE DO SOCIJALNE DISTANCE I DISKRIMINACIJE (EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE – INTERVJUI)

SOME ASPECTS OF INCENTIVE MARKETING EFFECTIVENESS IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES THROUGH THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABILITY IN KOPRIVNICA-KRIZEVCI COUNTY

Filip ŠKILJAN

Doktor znanosti

Institut za migracije i narodnosti

Trg Stjepana Radića 3

Zagreb

Primljeno/Received: 15. 2. 2014.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 5. 2014.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 314.9 (497.5-3 Podravina-Međimurje 214.58)

Dragutin BABIĆ

Doktor znanosti

Institut za migracije i narodnosti

Trg Stjepana Radića 3

Zagreb

SAŽETAK

U radu se analizira uključenost Roma u hrvatsko društvo početkom dvadesetprvog (21) stoljeća. Romi su u dugom povijesnom trajanju, društveno marginalna i slabo uključena etnička grupa. Iako je se njihov položaj u Hrvatskoj u posljednjim desetljećima poboljšao, oni su još uvijek neprihvaćena i nedovoljno uključena etnička grupa u hrvatsko društvo. Povećano učešće Roma u obrazovanju, od predškolskog do fakulteta, predstavlja prvu ozbiljniju pretpostavku njihovog postupnog uključivanja u različite segmente hrvatskog društva. Koliko su Romi uključeni u hrvatsko društvo, u ovom radu se saznaje analizom empirijskog istraživanja (intervjui), koje je provedeno tijekom 2011. i 2012. godine na području tri županije (Međimurska, Koprivničko-križevačka i Varaždinska). Istraživanje je obuhvatilo četrnaest (14) romskih naselja, a intervjuirano je ukupno dvadeset i troje (23) pripadnika ove populacije. U intervjuima je postavljeno više pitanja, koji su u ovom radu supsumirani pod pet (5) socioloških kategorija (pokazatelj/procesori normativne i funkcionalne integracije). To su slijedeće kategorije: predrasude, stigmatizacija, socijalna distanca, etnomimikrija, diskriminacija. Iskazi dobiveni intervjuiranjem romske populacije, pokazuju egzistiranje stereotipa i predrasuda o Romima kod neromskog stanovništva. Ne-romska populacija ih ignorira i ne želi upoznati. Slično je i sa stigmom koju nose, a njezinu snagu i opterećenje prepoznaju i intervjuirani Romi. Sve to rezultira socijalnom distancom prema Romima, uz manifestaciju te distance u različitim oblicima diskriminatornog ponašanja prema pripadnicima ove populacije.

Ključne riječi: Romi, Podravina, Međimurje, identitet, predrasude, stigma, socijalna distanca, diskriminacija

Key words: Roma, Podravina region, Medjimurje, identity, prejudice, stigma, social distance, discrimination.

1. UVOD

Romi su, u svim državama u kojima obitavaju, etnička grupa sasvim drugačijeg statusa i oblika egzistencije u odnosu na pripadnike ostalih etničkih/nacionalnih zajednica. Njihova svakidašnjica je vrlo rubno i samo djelomično integrirana u temeljne socijetalne sfere (politika-kultura-gospodarstvo) post/modernih društava. Status pojedinih etničkih zajednica u društvu, rezultanta je međudnosa te zajednice sa drugim sličnim zajednicama u korelaciji sa dinamikom sociopolitičkih zbivanja u dužem razdoblju i njihovom institucionalnom regulacijom. Sve egzistirajuće zajednice (a onda i etničke), funkcioniraju, kako egzistencijalno tako i refleksivno, u trokutu *identitet – diverzitet – kapacitet*.¹ U usporedbi s ostalim etničkim zajednicama, romski *diverzitet* je posljedica subkulturnog načina življenja i višestoljetne socijalizacije koja se temelji na romskim etnostereotipima, kako onima 'iznutra' tako još više onima 'izvana' (*stereotipi Drugih o Romima*). U društvenoj razdiobi moći i utjecaja, *kapacitet* ove etničke grupe je minoran i zanemariv, što izravno utječe na *identitet* Roma, samopercepciju toga identiteta od strane pripadnika romske zajednice kao i njegovu percepciju od drugih grupnih i institucionalnih aktera. Romi su u svim do sada egzistirajućim i poznatim prostorno-vremenskim kombinacijama društvenih odnosa, oni *Drugi*, nikada u poziciji subjekta koji dominira. Migracije Roma u 9. stoljeću iz Indije u Europu, imale su za posljedicu dolazak u europski socioprostorni ambijent takvog etničkog diverziteta, čiji su se način življenja, jezik i boja kože, znatno razlikovali od drugih etničkih skupina domicilne populacije. Romi se u Hrvatskoj, u pisanim dokumentima spominju u 14. stoljeću. Kako navodi N. Hrvatić, "Romi žive na području današnje Republike Hrvatske više od šest stoljeća. Prvi pisani dokument u kojem se spominju Romi potječe iz 1362. godine, iz Dubrovnika. Desetak godina kasnije (1373.) spominju se u Zagrebu ...".² Povijest Roma u Hrvatskoj obilježena je stradanjima i progonima, čija je kulminacija dosegnuta u Drugom svjetskom ratu, praćena masovnim likvidacijama, posebno u logoru Jasenovac. Stoga, u vremenima intenzivnijih društvenih sukoba (posebno ratnih), pripadnici romske populacije skrivaju svoj identitet. *Etnomimikrija* i oslobađanje identiteta (razotkrivanje), uz visoki natalitet³, uzročnici su povećanja romske populacije u Popisu stanovništva 2001., u odnosu na onaj iz 1991. g., u Hrvatskoj, a Popis iz 2011. g. još izrazitije potvrđuje navedeni trend povećanja broja i udjela Roma u Hrvatskoj.

Koliko su Romi uključeni u hrvatsko društvo u aktualnom vremenu, sa vremenskim odmakom od rata i intenziviranim eurointegracijskim aktivnostima? Što o tome kažu sami Romi, u empirijskom istraživanju (*intervjui*), provedenom tijekom 2011. i 2012. godine u Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno u četrnaest (14) romskih naselja⁴, a intervjuirano je ukupno dvadeset i tri (23) pripadnika ove

¹ Eugen Pusić, *Identitet - diverzitet – kapacitet*, *Erazmus*, Zagreb, 11 (1995), str. 2-10.

² Neven Hrvatić, Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme*, 20 (4) (2004.), 369.

³ Visoki natalitet je demografska konstanta Roma u dužem razdoblju. Tako, N. Pokos, u svom radu o Romima, navodi da po ženi romske nacionalnosti dolazi prosječno četiri (4) djeteta, dok za ostalo žensko stanovništvo u Hrvatskoj koje je rodilo, taj prosjek iznosi 2,2 djeteta Nenad Pokos, *Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka*. Maja Štambuk (ur.), *Kako žive hrvatski Romi*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005, str. 35-52. .

⁴ Istraživanja su provedena u ovim romskim naseljima: Stiska (Đurđevac), Drnje (Koprivnica), Ludbreg (Ludbreg), Kotoriba (Čakovec), Lončarevo (Čakovec), Goričan (Čakovec), Orehovica (Čakovec), Piškorovec (Čakovec), Gornji Kuršanec (Čakovec), Kuršanec (Čakovec), Strmec (Varaždin), Trnovec (Parag) (Čakovec), Pribislavec (Čakovec), Sitnice (Mursko Središće) (Čakovec).

populacije⁵. Istraživanje je provedeno na području Podravine (Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg i Varaždin i okolica) te Međimurja (Čakovec i okolica). U intervjuima je postavljeno više pitanja (ukupno dvadeset), a u ovom radu će se koristiti ona pitanja koja se mogu supsumirati pod pet (5) socioloških kategorija (pokazatelji/procesori *normativne* i *funkcionalne* integracije), koje će biti obrađene u interpretaciji provedenih intervjuja. To su slijedeće kategorije: *predrasude*, *stigmatizacija*, *socijalna distanca*, *etnomimikrija*, *diskriminacija*. Rezultati dobiveni intervjuiranjem, pokazat će kolika je uključenost romske populacije u hrvatsko društvo, sagledana ponajprije iz perspektive samih Roma (pogled 'iznutra').

2. PREDRASUDE, STEREOTIPI, STIGME: SOCIOPSIHOLOŠKI OKVIR ZA ISKLJUČIVANJE I DISKRIMINACIJU

Percepcija *Drugoga* i socijalna interakcija s *Drugim* je temeljni problem mikrosocijalne sfere društva i ima veliki značaj za mrežnu strukturu primarnih socijalnih odnosa, posebno u njihovoj etničkoj dimenziji. Čovjek druge ljude ne zamjećuje izvan sociokulturnog okvira, koji je generiran njegovom primarnom i sekundarnom socijalizacijom. To uključuje vremenske/prostorne udaljenosti i bliskosti, a *Drugi* se percipiraju posredovano, različitim, već kreiranim i prenesenim 'istinama'. Ili kako to elaboriraju P. Berger i Th. Luckmann: "Ono što mi se u svakodnevnom životu prikazuje 'ovdje i sada' jest *realissimus* moje svijesti. Međutim, zbilja svakodnevnog života ne iscrpljuje se u tim neposrednim prisutnostima, već obuhvaća i pojave koje nisu prisutne 'ovdje i sada'. To znači da ja svakodnevni život doživljavam u odrednicama različitih stupnjeva bliskosti i udaljenosti, kako u prostornom, tako i u vremenskom smislu".⁶ Socijalna distanca koja se stvara među akterima, odnosi se " ... na uočene osjećaje udaljenosti ili distance među društvenim skupinama. Obično se upotrebljava kako bi se označio stupanj odvojenosti ili bliskosti između pripadnika različitih etničkih skupina"⁷. Ova bliskost/udaljenost od drugih/drugačijih, rezultat je, pored strukturalnih pozicija (socioekonomski status, politička moć i sl.), u znatnoj mjeri i sociopsiholoških procesa i obrazaca: *stereotipa*, *predrasuda* i *stigma*. U ekstremnijim slučajevima, socijalna udaljenost poprima obilježja društvene isključenosti za one aktere koji znatnije odstupaju od društvene 'normalnosti'. Na razini formalnopravnog statusa, društveno isključene osobe mogu imati građanski status, ali iz nekih deprivirajućih i defavorizirajućih razloga, nisu u stanju ostvarivati prava i izvršavati obveze koje iz njega proizlaze⁸. A upravo je razvoj institucionalnog sustava, kako ističe G. H. Mead, "jedan od najvećih napredaka u razvoju zajednice" i dodaje: "Pod time mislimo da cijela zajednica prema individui pod određenim okolnostima postupa na identičan način"⁹. Kako o tome pišu Berger i Luckmann, sudionici društva percipiraju zbilju kao uređenu zbilju a " ... njihni fenomeni prethodno su sređeni u obrascima koji izgledaju neovisni o tome kako ih ja shvaćam, te kao da se tom shvaćanju nameću. Zbilja svakodnevnog života pojavljuje se već opredmećena, dakle konstituirana poretkom predmeta koji su označeni kao predmeti prije nego što sam se ja pojavio na sceni"¹⁰. Strukturalna dimenzija poretka uvelike

⁵ Razgovori su vođeni s ovim osobama: Đ. H. (1968.), Stiska; D. B. (1984.), Stiska; Z. H. (1989.), Drnje; F. H. (1974.), Molve; A. O. (1969.), Ludbreg; D. O. (1990.), Ludbreg; D. B. (1972.), Kotoriba; J. B. (stariji) (1949.), Lončarevo; J. B. (mladi) (1984.), Lončarevo; Z. K. (1961.), Goričan; M. I. (1976.), Orehovica; M. B. (1980.), Orehovica; I. O., (1966.), Piškorovec; J. I. (1977.), Gornji Kuršanec; Z. Đ. (1976.), Gornji Kuršanec; J. P. (1965.), Kuršanec; Z. O. (1980.), Strmec; V. O. (1957.), Trnovec; S. L. (1964.), Pribislavec; Z. O. (1968.), Pribislavec; Ž. B. (1962.), Pribislavec; R. H. (1958.), Sitnice; M. M. (1982.), Sitnice.

⁶ Peter L. Berger, Thomas Luckman *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*. Zagreb: Naprijed, 1992, str. 40.

⁷ *Rječnik sociologije*, (Ur. N. Abercrombie, S. Hill, S. B. Turner.). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008.

⁸ Isto.

⁹ George Herbert Mead, *Um, osoba i društvo*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo, 2003., str. 161.

¹⁰ Berger, Luckman, *Socijalna konstrukcija zbilje*, str. 40.

utječe na oblikovanje akterovih stavova i mišljenja, a posljedično tome i ponašanja, prema drugima/ drugačijima u njegovom mikrosocijalnom ambijentu, ali i šire. Socijalna konstrukcija zbilje uključuje znanja i 'znanja' o drugima, oblikovana unutar vlastite grupe, a u njezinim temeljima su stereotipi, predrasude i stigme o drugima/drugačijima u društvenoj okolini. Iako su ovi sociopsihološki obrasci primjenjivi na različite skupine (vjerske, rasne, rodne, generacijske i sl.), u ovom radu je u fokusu razmatranja etnička grupa (Romi), a shodno tome, prethodno navedeni sociopsihološki obrasci s kojima se u svakodnevnoj egzistenciji suočavaju Romi u Hrvatskoj.

Što su *stereotipi* i kako stereotipi o Romima funkcioniraju kao 'samoispunjavajuće proročanstvo'? U sociologiji je stereotip "kruto i pojednostavljeno uopćavanje koje ljudi imaju o društvenom ponašanju drugih ljudi ili skupina, obično izgrađeno na negativnim i nekada na pozitivnim predrasudama"¹¹. U *Rječniku sociologije*, "stereotip je jednostrano, prenaplašeno stajalište o skupini, plemenu ili klasi, obično obilježeno predrasudama. Najčešće se povezuje s rasizmom ili seksizmom"¹².

Iako je komunikacija licem-u-lice, najfleksibilniji oblik komunikacije i taj oblik je tipiziran i opterećen uokvirenim obrascima (stereotipima) o onima, pored i nasuprot nas. Ili kako to sažimaju *Berger* i *Luckmann*, " ... najveći dio vremena moji susreti s drugima u svakodnevnom životu su tipični u dvostrukom smislu – drugoga shvaćam kao tip, a u interakciji s njim sam u situaciji koja je i sama tipična"¹³. I Romi su, mnogo češće od ostalih etničkih grupa, shvaćeni kao 'tip', što u njihovom slučaju (uglavnom su percipirani kao 'negativni tip'), predstavlja inhibitorski čimbenik u socijalnoj promociji i uključivanju u hrvatsko (ili neko drugo) društvo. S pravom se jedan autor u naslovu svoga rada pita, je li i obrazovanje Roma pretpostavka za bolju kvalitetu života?¹⁴. Neka provedena empirijska istraživanja u gradu Zagrebu¹⁵ pokazuju da je i obrazovanje za Rome znatno teže nego za većinu pripadnika ostalih etničkih skupina, a i nakon završetka škole, prema istim navodima, Romi se teško zapošljavaju. Sve to dovodi do sociološkog fenomena, poznatog pod imenom 'samoispunjavajuće proročanstvo'. Bijeda i marginalna društvena pozicija, već u startu onemogućuju ili bitno ograničavaju romsku populaciju u njihovim nastojanjima uključivanja u hrvatsko društvo, da bi njihov ostanak u takvom položaju u percepciji 'ostalih', bio samo 'potvrda' o kroničnoj društvenoj neuspješnosti i marginalnosti. I tu je krug zatvoren.

Predrasude o drugima su dio naše socijalizacije, od primarne i obiteljskog kruga do sekundarne i onoga što o drugima učimo u školi, saznajemo iz medija ili čujemo sa crkvenih propovijedaonica ili nekih drugih izvora. U *Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja* o predrasudi piše, da se pod time podrazumijeva, " ... donijeti sud prije ili mimo uvida u podatke o predmetu stava, prošireno značenje ... unaprijed donijeto mišljenje o nečemu ili nekome, bilo koji skup nekritički ili bez prethodna provjeravanja preuzetih vjerovanja i vrijednosti kojima se pojedinac ili grupa izražavaju za ili protiv članova neke zajednice". U *Rječniku sociologije* se navodi da se " ... pojam obično koristi u literaturi koja govori o rasnim odnosima da bi označio osobne stavove antipatije ili aktivnog neprijateljstva prema drugoj društvenoj skupini, koja se obično definira na temelju rase". Kod sociologa i drugih autora iz područja društvenih znanosti, također nalazimo definicije predrasuda. Tako *R. Supek* piše da se predrasuda može definirati kao "oblik društvene anti(sim)patije koja se očituje u pogrešnoj i neprihvatljivoj generalizaciji i pristranom vrednovanju pripadnika drugih društvenih grupa, a koja počiva na dinamici grupnog uključivanja i isključivanja s tendencijom ka regresiji u primitivne oblike agre-

¹¹ *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Emil Heršak (ur.). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1998, str. 261. .

¹² *Rječnik sociologije*, 2008.

¹³ *Berger, Luckman, Socijalna konstrukcija zbilje*, str. 50.

¹⁴ *Neven Hrvatić, Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?* U M. Štambuk (Ur.), *Kako žive hrvatski Romi*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 177-200.

¹⁵ U fokus grupi provedenoj sa pripadnicima i predstavnicima romske populacije u gradu Zagrebu, doznajemo negativne primjere u slučaju školske prakse, kada se učenici romske etničke pripadnosti ne žele prihvatiti u trgovini ili na nekim drugim mjestima gdje se obavlja praktična nastava (Dragutin Babić, Filip Škiljan, Drago Župarić-Ilijić, *Nacionalne manjine u Zagrebu. Položaj i perspektive*. Zagreb: Plejada. (2011.)).

sivnosti u slučaju porasta međugrupnih napetosti. Ova tendencija ka regresiji je pravilo kod etničkih predrasuda¹⁶ (Supek, 1992; 64). Neki drugi autori uvode u definiciju predrasude dinamiku društvene moći, navodeći kontinuum u kojem predrasude egzistiraju i djeluju na odnose među akterima, od najblažih oblika sve do fizičkog uništenja. Kod *G. Allporta* nalazimo skalu od pet stupnjeva u kojima se predrasude očituju u svakodnevnom životu: *ocrnjivanje, izbjegavanje, diskriminacija, fizički napad, genocid*¹⁷.

S obzirom na izvore i genezu nastanka, predrasude se mogu razvrstati u tri grupe: *tradicionalne, konformističke i frustracijske*. U socijalizaciji mladih pripadnika zajednice, u primarnoj i sekundarnoj sferi, pripadnici preuzimaju 'istine' o drugima, pa i o etnički drugima. Te 'istine' su najčešće kulturni apriorizmi, koji imaju nekog temelja u prošlim događanjima, ali su također impregnirane socijalno-konstruiranim stavovima i 'slikama' zajednice o sebi i o *Drugima*. Iako se *tradicionalne predrasude* usvojene socijalizacijom donekle prevrednuju u srazu sa zbiljom svakidašnjeg života i novim spoznajama, one su posebno pogodne kao stalna rezerva za aktiviranje u kriznim i turbulentnim vremenima. Tada se može govoriti o 'samoispunjavajućem proročanstvu' ili 'potvrdi' kako sve što smo o *Njima* čuli ili kako smo ih percipirali, zaista egzistira u svakodnevnoj zbilji. *Socijalni konformizam*, koji ima funkciju učvršćenja i održavanja zajednice, te olakšanja pojedinačne pozicije u njoj, drugi je važan i moćan generator predrasuda. Socijalni ambijent i zahtjevi moćnih aktera u društvu (institucionalnih i grupnih više od pojedinačnih), vrlo često utječu na ljudsko ponašanje, što je svakako lakše nego se suprotstavljati uvriježenim mišljenjima i uvjerenjima. Posebno je kod etničkih predrasuda prisutna tendencija ka monolitnom mišljenju i ponašanju, a pojedinci koji ne dijele većinu stavova koji se smatraju važnim segmentima etničkog kolektivnog imaginarija, riskiraju izolaciju, napade i u najtežim vremenima, eliminaciju iz zajednice, sve do one fizičke. Etnonacionalni sindrom¹⁸, kao i njegove manifestacije (nacionalna monolitnost, ekskluzivnost, etnocentrizam), oblici su naglašene grupne identifikacije, u kojoj je socijalni konformizam temeljni sociopsihološki obrazac komunikacije između članova zajednice. Pojedinaac i njegova nemogućnost realizacije u nekim segmentima egzistencije, kao i nezadovoljstvo postignutim, čini bazu za treći izvor predrasuda, onaj *frustracijski*. Uslijed nemogućnosti ozbiljenja nekih ciljeva, umjesto samoanalize i kritičkog preispitivanja vlastite situacije, akterovo nezadovoljstvo rezultira premještanjem vlastitih frustracija na druge sudionike društvenih događanja ('žrtveni jarac'). Takvo premještanje otvara pitanje krivnje drugih za naše probleme i neuspjehe, što je pogodna sociopsihološka atmosfera za pripremu agresivnog nastupa prema drugima. U tom premještanju agresije, najčešći objekti su oni akteri s najmanjom moći u društvu, a u slučaju etničkih zajednica, Romi su paradigmatički primjer za navedeno.

Stigma je, prema *Rječniku sociologije*, " ... društveni biljeg kojim se diskreditira pojedinca ili skupinu. Postoje stigme tijela (npr. tjelesne mane i deformacije), stigme karaktera (npr. homoseksualnost) i društvenih kolektiva (npr. rase ili plemena). Teorije stigme objašnjavaju ili opravdavaju isključivanje stigmatiziranih osoba iz normalne društvene interakcije". U *Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja*, o stigmatizaciji, žig na tijelu... *E. Goffman*, pišući o stigmatima, navodi tri različita tipa stigme. Prvi tip se odnosi na *tjelesnu unakaženost*, odnosno različite deformirane tijela. Drugi tip proizlazi iz *slabosti karaktera*, a manifestira se kao slaba volja, dominantne ili neprimodne strasti, sumnjiva ili kruta vjerovanja, nepoštenje, nezaposlenost, alkoholizam i slično. I treće, ono što je za analizu etničkih zajednica i statusa njihovih pripadnika u različitim odnosima moći najvažnije, *plemenska stigma*, koja se pokazuje kao rasna, nacionalna i vjerska, i predstavlja takvu vrstu stigme koja se prenosi s koljena na koljeno i jednako zahvata sve članove porodice¹⁹.

Romi, kao etnička skupina, podvrgnuti su svim onim sociopsihološkim obrascima koji se mogu tretirati kao *plemenska stigma*, ali koja svoju racionalizaciju često nalazi u stigmatima koja se tiče *slabosti*

¹⁶ Rudi Supek, *Društvene predrasude i nacionalizam*. Zagreb: Globus, 1992., str. 64.

¹⁷ Ivan Šiber, *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura, str. 103.

¹⁸ Nikola Dugandžija, *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: eseji*. Zagreb: Durieux, 2004.

¹⁹ Erving Goffman, *Stigma. Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth, Penguin Books, 1968.

karaktera. Iako su Romi stigmatizirani u dugom višestoljetnom razdoblju kao izrazito drugačija etnička zajednica, stigmatizatori to racionaliziraju upravo njihovim slabim karakterom (oni su 'ružni, prljavi, zli' i uz to, kradljivci *par excellence*). Od takvih kvalifikacija pa do progona i istrebljenja stigmatiziranih, kako su pokazali mnogi povijesni događaji, vrlo je mali korak. Ono što je još karakteristično za stigmom, a što je u povijesti poslužilo kao 'razlog' progona, ubojstva sve do masovnih stradanja Roma, je vjerovanje stigmatizatora da osobe sa stigmom nisu ljudska bića.²⁰ Stigma je neodvojiva od posjedovanja i kontrole moći u društvu. Na to, u svom radu o stigmatizaciji, upućuju I. Hromatko i R. Matić, ističući da "društvene grupe posjedovanjem moći dobivaju ne samo mogućnost provođenja svoje volje, nego i mogućnost definiranja stigmatiziranih i tko ih zaslužuje, što u pravilu, znači da se stigmatiziraju 'oni drugi' – oni koji ne posjeduju moć ..." ²¹ (. Jesu li stigme, pa tako i stigme upućivane Romima, samo 'igra' establishmenta (kulturnog, političkog i drugih) ili je to sociokulturni obrazac percepcije i ponašanja prema onima drugima, duboko ukorijenjen u različitim slojevima populacije? I dalje, kako prekinuti te 'začarane' (romske) krugove pakla²² i može li, kako o tome pišu Hromatko i Matić, društvo postati teatar u kojem će se destigmatizirati stigmatizirane? Zašto su Romi tako izrazito stigmatizirani i ima li nekih naznaka njihove destigmatizacije u hrvatskom društvu početkom 21-og stoljeća?

3. ROMI U MEĐIMURJU I PODRAVINI

3.1. Sociodemografski aspekti

Tablica 1: Broj Roma u tri promatrane županije u Popisima stanovništva Republike Hrvatske 1991. g., 2001. g. i 2011. g.²³

Županija	Popis 1991	Popis 2001	Popis 2011
Varaždinska	333	448	711
Koprivničko-križevačka	204	125	925
Međimurska	1.920	2.887	5.107
Ukupno tri županije	2.468 (36,8% cjelokupne hrvatske romske populacije)	3.460 (36,56% cjelokupne hrvatske romske populacije)	6.743 (39,72% cjelokupne hrvatske romske populacije)
Ukupno Hrvatska	6.695	9.463	16.975

Tabela 2: Pregled romske populacije po relevantnim općinama

Općina/kotar	1921.	1931.	1948.	1953.	1971.	1981.	1991.
Čakovec	?	163	1	18	198	1341	1920
Koprivnica	226	518	12	39	38	86	187
Đurđevac	204	507	0	0	0	52	28
Ludbreg	?	130	0	0	30	47	88
Varaždin	47	122	1	0	15	155	245
Ukupno	477	1440	14	57	281	1681	2468

²⁰ Goffman, *Stigma. Management of Spoiled Identity*.

²¹ Ivan Hromatko, Renato Matić, Stigma – teatar kao mjesto prevladavanja stigmatizacije. *Sociologija i prostor*, 46 (1) (2008.), str. 84.

²² Rajko Đurić, *Seobe Roma*. Beograd: BIGZ. 1987.

²³ www.dzs.hr.

Tabela 3: Pregled romske populacije po općinama Varaždinske, Medimurske i Koprivničko-križevačke županije 2001. i 2011.²⁴

Općina/Grad	2001.	2011.	Općina/Grad	2001.	2011.
Čakovec	724	1039	Varaždin	2	42
Mursko Središće	7	285	Cestica	1	135
Belica	6	1	Mali Bukovec	0	12
Donja Dubrava	0	7	Petrijanec	366	379
Domašinec	61	100	Sveti Đurđ	37	31
Donji Kraljevec	0	18	Đurđevac	0	309
Donji Vidovec	0	32	Koprivnica	27	149
Goričan	9	42	Drnje	47	83
Gornji Mihaljevec	0	1	Ferdinandovac	0	1
Kotoriba	156	320	Hlebine	0	26
Mala Subotica	430	694	Kalinovac	1	1
Nedelišće	541	1239	Koprivnički Bregi	7	4
Orehovica	237	491	Legrad	0	23
Podturen	173	224	Molve	0	26
Pribislavec	381	608	Novigrad Podravski	4	18
Selnica	162	1	Peteranec	15	191
Štrigova	0	3	Rasinja	0	79
Vratišinec	0	2	Virje	10	15
Ludbreg	31	79			

Romi u Hrvatskoj su jedna od dvadesetdvije nacionalne/etničke manjine, priznate i izrijeckom spomenute u preambuli Ustava Republike Hrvatske. Romi su također, etnička zajednica sa najvećim porastom u međupopisnim razdobljima (usporedba Popisa stanovništva RH 1991./2001. i 2001/2011). Nakon teških stradanja u vremenu drugog svjetskog rata i genocida nad Romima tadašnje NDH²⁵, nakon toga (izuzetak je Popis st. 1961. g.), broj Roma u Hrvatskoj kontinuirano raste. Tako je u Popisu 1948. g. u Hrvatskoj popisano 405 Roma, 1953. g. 1.261 Rom, 1961. g. 313 Roma, 1971. g. 1.257 Roma, 1981. g., 3.858 Roma, 1991. g., 6.695 Roma, 2001. g. 9.463 Roma i 2011. g., 16.975 Roma. Ono što je pritom znakovito, svakako je razlika između službenih popisa stanovništva i procjene romskih udruga ili nekih drugih institucionalnih aktera. Kako navodi *N. Hrvatić*, podaci iz popisa stanovništva dosta se razlikuju od procjena romskih udruga gdje se broj Roma u Hrvatskoj 1994. g., kreće od 60.000 do 150.000, dok su za istu godinu procjene Vijeća Europe od 30.000 do 40.000 Roma.²⁶ Pored visokog nataliteta ove etničke grupe, sociopolitički razlozi utječu na znatnije međupopisne razlike. Popis stanovništva u Hrvatskoj 1991. g., proveden je u atmosferi izrazitih međunacionalnih napetosti, nadolazećeg rata, raspada do tada zajedničke države te promjene političkog i gospodarskog poretka. U takvim društvenim okolnostima, Romi, čiji kapacitet je gotovo zanemariv, a

²⁴ www.dzs.hr.

²⁵ U vremenu Drugog svjetskog rata, u logoru Jasenovac je prema demografskim istraživanjima *V. Žerjavića*, stradalo oko 83.000 ljudi, od toga oko 10.000 Roma. Prema istraživanjima kustosa Spomen-područja Jasenovac koja su poduzeta do kraja 2007. godine u logorima Jasenovac i Stara Gradiška ubijeno je najmanje 14.750 Roma. Od toga je bilo 5.391 djece, 5.120 muškaraca i 4.239 žena. Najveći broj stradalih bio je u 1942. godini (9.710), zatim u 1941. (3.906), dok ih je u 1943. bilo 338, 1944 bilo 594, a 1945 ih je bilo 63. Za 139 romskih žrtava nije bilo moguće ustanoviti godinu stradanja. (Jelka Smreka, Đorđe Mihovilović, *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945.* Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 2007. str. 10)

²⁶ N. Hrvatić, Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, str. 367-385.

iskustva Drugoga vrlo traumatična, pribjegavaju *etnomimikriji*. To je samo nastavak skrivanja identiteta, što obilježava *ponašanje* romske populacije u dužem razdoblju. Potvrđuju to i navedene neslužbene procjene o broju Roma u Hrvatskoj. Razlozi etnomimikrije u 'mirnim' vremenima tiču se strukturalne dimenzije problema. Romi su socijalno hendikepirana skupina, slabo uključena u gospodarske, kulturne i političke segmente društva, a njihove članove prati segregacija i diskriminacija. Negativni primjeri obeshrabruju i one obrazovanije Rome, pa se obrazovaniji Romi stide svoga identiteta i skrivaju svoju etničku romsku pripadnost²⁷.

Popis 2001. godine pokazao je značajno povećanje broja Roma u Hrvatskoj, što je posljedica odmaka od rata, demokratizacije društva, povećanja tolerancije i tradicionalno visokog nataliteta romske populacije. U nedavno objavljenim rezultatima Popisa stanovništva 2011. godine, primjetan je novi, veliki porast broja Roma u Hrvatskoj. Hrvatsko društvo postaje tolerantnije i otvorenije za multikulturalnu politiku, te afirmaciju etničkih i drugih diverziteta unutar njega. Pored toga, posebna državna politika prema Romima (*Desetljeće za uključivanje Roma, 2005.-2015.*), sa mnoštvom afirmativnih akcija prema pripadnicima ove etničke zajednice, pridonosi uključivanju Roma u hrvatsko društvo i smanjenju etnomimikrije kod pripadnika ove populacije.

Iz gore navedenih tablica vidljivo je kako se mijenjao broj Roma u spomenute tri županije, odnosno u kotarevima i kasnijim općinama u Hrvatskoj.²⁸ Iz prve je tablice vidljivo da je više od jedne trećine romskog stanovništva smješteno u spomenute tri županije kako pokazuju sva tri popisa (1991., 2001. i 2011.). Kako je rastao broj Roma na području Hrvatske proporcionalno je rastao njihov broj i u Međimurju i Podravini. Tek u posljednjem popisu iz 2011. vidljivo je da je broj Roma u ove tri županije narastao na gotovo 40% cjelokupne hrvatske romske populacije što bi moglo značiti da je njihov natalitet u tim županijama veći negoli u drugim dijelovima Hrvatske te da se sve veći broj Roma koji se prije nisu izjašnjavali kao Romi sada odlučuju tako izjasniti. Iz druge tablice vidljiv je rast, odnosno pad romske populacije kroz popisno razdoblje od 1921. do 1991. na području kotareva, odnosno kasnijih općina Čakovec, Ludbreg, Varaždin, Đurđevac i Koprivnica. U prvom popisu iz 1921. vidljivo je da su Romi malobrojni, odnosno da ih najviše ima na području kotareva Đurđevac i Koprivnica, dok nam podaci za kotareve Ludbreg i Čakovec nedostaju. Potom je vidljiv rast romske populacije 1931. godine, kada je najveći broj Roma ponovo obitavao u kotarevima Đurđevac i Koprivnica. U stradanjima u Drugom svjetskom ratu Romi iz Podravine uglavnom su odvedeni u koncentracioni logor Jasenovac 1942. i ondje su pogubljeni. Stoga njihov broj u popisu iz 1948. na području svih pet općina iznosi svega 14. Slično je i 1953. kada taj broj malo raste (tek na 57), ali i 1971. kada taj broj iznosi 281. Interesantna je činjenica da se Romi u općini Đurđevac pojavljuju u popisu tek 1981. godine, iako je poznato da je jedno od najvećih romskih središta u Hrvatskoj bilo upravo na području spomenute komune u mjestu Pitomača. U međupopisnom razdoblju između 1971. i 1981. broj Roma na području Međimurja raste za 6,7 puta što može značiti činjenicu da su se Romi 1981. intenzivnije počeli izjašnjavati kao pripadnici romske narodnosti. U popisu iz 1991. vidljiv je dalji rast romske populacije, osim na području Đurđevca gdje se broj Roma ponovo smanjuje. U trećoj je tablici vidljivo kako se romsko stanovništvo povećavalo na području navedene tri županije po pojedinim općinama u popisima 2001. i 2011. Drastično smanjivanje romskog stanovništva primjećeno je samo u općini Selnica čemu su razlog administrativne promjene općinskih granica između grada Murskog Središća i općine Selnica. Drastična su povećanja vidljiva u općinama Cestica, Peteranec, Rasinja i u gradovima Đurđevac i Mursko Središće. Razlozi povećanju broja Roma na području Koprivničko-križevačke županije leže u informiranju Roma o njihovim pravima kao pripadnicima nacionalne manjine putem tamošnjih romskih lidera i volontera te nevladinih organizacija.

²⁷ Navode to sudionici fokus grupe Roma u Zagrebu, objavljeno u knjizi *Nacionalne manjine u Zagrebu* (D. Babić, F. Škiljan, D. Župarić-Ilić, *Nacionalne manjine u Zagrebu. Položaj i perspektive*. (2011).)

²⁸ O broju Roma u Podravini u periodu između 1880. i 1941. pisao je Danijel Vojak. Vidi tekst: Danijel Vojak, Romi u Podravini 1880. – 1941., *Podravina*, vol. 4, br. 7 (2005), 107-124.

EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE: ROMI U PODRAVINI I MEĐIMURJU - PREDRASUDE, STIGMATIZACIJA, SOCIJALNA DISTANCA, ETNOMIMIKRIJA, DISKRIMINACIJA (INTERVJU)

Istraživanje je provedeno na populaciji Roma Bajaša. Bajaši su jedan od brojnih ogranaka romskog naroda, a u današnje vrijeme su nastanjeni u Hrvatskoj, Mađarskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Rumunjskoj, Bugarskoj te u manjoj mjeri u Makedoniji, Grčkoj, Ukrajini, Slovačkoj i Sloveniji.²⁹ Bajaši su doselili u Hrvatsku iz Rumunjske na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, a posebno nakon definitivnog ukinuća ropstva u Rumunjskoj (1856. godine, kada su oslobođeni vlaški robovi, odnosno 1864. godine, kada su donošenjem novog ustava kneževina ujedinjenih u Rumunjsku, Romi dobili rumunjsko državljanstvo). U Hrvatskoj Bajaši govore poseban dijalekt arhaičnog rumunjskog jezika koji sami nazivaju limba d'bjăș, a prema daljnjim subdijalektalnim osobitostima razlikuju se munčanski i erdeljski. Munčani u većini žive u Baranji i uglavnom su pravoslavne vjeroispovijesti, dok Erdeljani žive u Podravini i Međimurju i rimokatoličke su vjeroispovijesti.

Na području Međimurja i varaždinsko-koprivničke Podravine Romi obitavaju već više od 300 godina. Jedan od prvih romskih zapisa o Romima na području Međimurja potječe iz 1688. kada se spominje da je u Legradu (koji je tada bio dio Međimurja) kršteno dijete ciganskog vojvode Ivana.³⁰ Ipak, Romi na područje Međimurja i Podravine dolaze tek sredinom 19. stoljeća, nakon 1855. godine, iz susjedne Mađarske i Rumunjske, kada su im rumunjske vlasti dozvolile slobodno kretanje. Na područje Međimurja tada se prvi Romi naseljavaju u mjestu Podturen sredinom 19. stoljeća. U matičnim knjigama ovoga mjesta zabilježen je 1866. Rom Adam Bogdan, pored kojeg je upisan datum rođenja i narodnost *zingarus*.³¹ Romska naselja nastajala su kroz čitavo 19. i 20. stoljeće. Prema kazivanju samih Roma naselje u Gornjem Kuršancu nastalo je 1968. godine. U romskom naselju Kuršanec najstarija je kuća podignuta prije osamdeset godina, ali je naselje zacijelo starije. Romsko naselje u Kotoribi sagrađeno je 1982. godine, kada su Romi iseljeni iz starog dijela naselja na adresi Josipa Slavenskog. Prve romske kuće u Pribislavcu podignute su oko 1920. godine. Na području Donje Dubrave romsko naselje je bilo je smješteno uz rijeku Dravu, pa je propalo zbog poplave prije nekoliko godina, a većina Roma kupila je stare kuće u susjednoj Podravini pa su se rasilili u brojna podravska naselja. Naselje Sitnice, koje zapravo predstavlja jednu ulicu udaljenu 1200 metara od Murskog Središća nastalo je još u vrijeme Austro-Ugarske. Prve romske kuće u Goričanu sagrađene su 1951. ili 1952., a ondje su Romi smješteni u jednoj ulici koja je od ostalog dijela naselja odijeljena kanalom. Romi u Orehovcu stižu u 19. stoljeću, ali je naselje prema pričanju lokalnih Roma preseljeno s prvobitne lokacije uz rijeku Dravu bliže selu Orehovica. Romsko naselje u Piškorovcu staro je oko stotinu godina, ali je najstarija kuća, koja još postoji, podignuta 1942. godine. Naselje Parag nastalo je potkraj 19. stoljeća, a zbog svoje je veličine u posljednjem popisu iz 2011. izraženo kao samostalno naselje kao i naselje Piškorovec. Naselje Strmec u Varaždinskoj županiji, na granici općina Cestica i Petrijanec, nastalo je prije šezdeset ili sedamdeset godina. Naselje Stiska u Đurđevcu nastalo je sredinom 19. stoljeća, a današnji stanovnici naselja doselili su iz Mađarske i iz Međimurja

²⁹ Prema pisanju *Biljane Simikić* termin Banjaši (kako se nazivaju Bajaši u Srbiji) uveden je u naučnu literaturu da označi malu etničku grupu koja na današnjoj teritoriji Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Makedonije i Mađarske živi najmanje dva veka, koja se sve do skoro bavila uglavnom izradom predmeta od drveta, pravoslavne ili katoličke veroispovesti i rumunskog materinjeg jezika. Ovu etničku grupu, zbog njenog polunomadskog načina života, mentaliteta i određenih fizičkih karakteristika okolno stanovništvo smatra Ciganima, Biljana Simikić Banjaši u Srbiji u: *Identitet etničke zajednice*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 88, 2005, str. 7). Bajaši se još nazivaju Karavlaši, Banjaši, rumunjski Cigani, Bae i, Koritari (izrađivači drvenih korita), Fusari (izrađivači vretena), Vlaški Cigani, Cigani vlaškog jezika i slično (Irena Martinović-Klarić, *Kromosom Y i potraga za novom domovinom. Tragom kromosoma Y od južnoazijskih do balkanskih pustopoljina: genetička prošlost i zbilja Roma i Bajaša*. Sveučilišna knjižara, Zagreb, 2009.: 54-55).

³⁰ Josip Taradi, Dolazak u Međimurje, *Međimurje*, 17, 27-28.

³¹ *Iz života Roma: Kreativnost Roma, doprinos kulturi i turizmu*, Čakovec: Međimurški savez sportske rekreacije 'Sport za sve'. 2008., 18.

nakon 1945. godine.³² Romska naselja u Ludbregu se ranije nalazila bliže centru, nedaleko današnjeg svetišta, ali su Romi premješteni na novu lokaciju, na mjesto stare klaonice, oko 1981. godine.³³ Najlošiji uvjeti života su u romskom naselju Sveti Đurđ koje predstavlja pravi slum, a na čijem području nismo proveli intervju ni sa jednom osobom.³⁴ Romska naselja koja su u potpunosti odvojena od hrvatskog dijela naselja su Kuršanec, Orehovica, Sitnice, Kotoriba, Stiska i Lončarevo. Piškorovec i Parag su zasebna naselja koja se i statistički vode kao odvojena naselja, a Gornji Kuršanec, Goričan, Hlapčina, Kvartovec kod Domašince, Ludbreg, Drnje, Sveti Đurđ i Pribislavec su ulice na krajnjim rubovima većinskih hrvatskih naselja.

Romi su zaseban neteritorijalni narod s vlastitom prošlošću, jezikom i kulturom. Iako su dio hrvatskog društva već relativno dugo, njihova uključenost u to društvo je izuzetno slaba. Što o tome kazuju rezultati provedenog empirijskog istraživanja?

EMPIRIJSKI NALAZI (INTERVJU)

Istraživanje koje je provedeno tijekom 2011. i 2012. godine obuhvatilo je 23 romska ispitanika u 14 romskih naselja na području Međimurja i Podravine. Za kazivače su izabrane osobe koje su u vrijeme vođenja intervju bili službeni predstavnici romskih naselja ili su na neki način predstavljali školovane stanovnike romskog naselja (npr. romski pomagači u školama ili osobe sa završenom osnovnom, odnosno srednjom školom). Najveći dio intervjuiranih u trenutku provođenja intervju nisu bili zaposleni (od njih 23 svega ih je pet bilo zaposleno u vrtiću, školi (kao romski pomagači), u komunalnom poduzeću ili kao privatni obrtnici). Ostali se u najvećem broju bave prikupljanjem sirovina. Intervjuirana je svega jedna ženska osoba, uglavnom zbog patrijarhalnog i konzervativnog stava muškog dijela populacije koji nisu dozvoljavali obavljanje intervju sa ženskim dijelom populacije, odnosno nezainteresiranosti ženskog dijela populacije za provođenje intervju. Najstariji kazivač bio je rođen 1949. godine, dok je najmlađi kazivač rođen 1989. godine. U navedenim romskim naseljima

³² Neven Hrvatić, Romi na području općine Đurđevac, *Podravski zbornik*, 1984, str. 159

³³ Prema popisu stanovništva u Hrvatskoj je 2001. godine živjelo 9463 Roma. Međutim, prema neslužbenim rezultatima u Hrvatskoj živi još najmanje 30000 Roma. Prema podacima iz 2002. godine u Međimurskoj županiji živjelo je 738 obitelji sa 3930 članova u dvanaest romskih naselja, i to u Kotoribi 301, Donjoj Dubravi 70, Orehovici 427, Goričanu 56, Domašincu 70, Piškorovcu 572, Lončarevu 170, Kuršancu 644, Gornjem Kuršancu 53, Trnovcu 875, Pribislavcu 464 i Murskom Središću 228. (*Iz života Roma*, 2008: 18). Prema istraživanjima Hrvoja Šlezaka u romskim naseljima u Međimurju stanovništvo je 2009. godine bilo ovako raspoređeno: Čakovec 8 Roma, Kuršanec 953 Roma, Totovec 3 Roma, Novo Selo na Dravi 1 Rom, Mursko Središće 254 Roma, Hlapčina 33 Roma, Belica 19 Roma, Domašinec 81 Rom, Turčišće 4 Roma, Goričan 47 Roma, Kotoriba 360 Roma, Piškorovec 745 Roma, Mala Subotica 1 Rom, Parag 1034 Roma, Trnovec 33 Roma, Gornji Kuršanec 108 Roma, Pušćine 5 Roma, Orehovica 563 Roma, Podbrest 6 Roma, Podturen 201 Rom, Novakovec 2 Roma, Pribislavec 612 Roma, Strahoninec 4 Roma, Donji Vidovec 22 Roma, Hodošan 6 Roma, Donja Dubrava 7 Roma, Dragoslavec 1 Rom i Sveta Marija 1 Rom. Hrvoje Šlezak je u svojem magistarskom radu prikupio značajne informacije o broju Roma na području Međimurske županije. Na temelju terenskog istraživanja, podataka iz Centra za socijalnu skrb, podataka iz Ureda za državnu upravu, podataka od predstavnika lokalne samouprave došao je do podatka da je na području Međimurja 2009. godine bilo 5114 Roma. što se gotovo u brojku podudara s brojnim stanjem 2011. godine, odnosno popisom koji je proveden u proljeće 2011. godine. Dakako, treba uzeti u obzir da se broj Roma između 2009. i 2011. godine povećao, ali činjenica je da se zasigurno preko 90% romskog stanovništva u Međimurskoj županiji izjasnilo kao Romi, što je iznimno veliki napredak u odnosu na popis iz 2001. godine, kada ih se svega nešto više od 50% (uz pretpostavku demografskog stagniranja romske populacije) izjasnilo kao Romi. Za zaključiti je i da se svijest Roma o njihovoj nacionalnoj pripadnosti povećala u zadnjem međupopisnom razdoblju. (Hrvoje Šlezak, *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (neobjavljeni magistarski rad) 2010., str. 37, 42)

³⁴ Lynette Šikić-Mičunović, Romkinje i uvjeti njihova života, *Kako žive hrvatski Romi*, 2005., str. 217.

bilo je vrlo malo starijih osoba od šezdeset godina.³⁵ Uzrok tome leži u načinu života koji Romi vode, odnosno nezdravoj ishrani zbog koje prijevremeno umiru.

S ispitanicima su obavljani nestandardizirani dubinski intervjui u kojima su tek naznačena pitanja s mogućnošću slobodnije i šire interpretacije. Ovi su dubinski intervjui imali heuristički karakter te se s njima pokušalo doći do više podataka o užoj problematici položaja Roma Bajaša u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Intervju se sastojao od dvadeset (20) pitanja, a za ovaj je rad izdvojeno pet (5) pitanja koja upućuju na sadržaje simboličkog i praktičnoegzistencijalnog uključivanja/isključivanja romske populacije u hrvatsko društvo. Pitanjima se željelo doznati koliko su Romi Bajaši u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u pojedinim romskim naseljima stigmatizirani i diskriminirani, koji su razlozi pribjegavanja etnomimikriji, kolika je socijalna distanca između većinskog naroda (Hrvati) i Roma Bajaša i s kakvim se sve predrasudama susreću Romi Bajaši u pojedinim naseljima. Pogled 'iznutra' vrlo je relevantan za istraživače, utoliko što polazi od samih aktera romske mikrosocijalne zbilje i njihove percepcije uključivanja/isključivanja u šire socijetalne strukture hrvatskog društva.

PREDRASUDE

Pitanje: Kako vas Rome vidi i kako se prema vama ponaša većinsko neromsko stanovništvo u Vašem kraju ili naselju? Navedite primjere.

"Čim čuju prezime i vide da je črni gotovo je."

(Rom iz Paraga, Trnovec, 1957.g.)

"Kada građanin čuje ime Rom, on odmah pomišlja da su to oni koji se voze zaprežnim kolima i kopaju po smetlištu."

(Rom iz Drnja, 1989.g.)

Kada nazoveš poslodavca za posao kaže da ima mjesta, a kada te vidi kaže da nema mjesta.

(Rom iz Drnja, 1989.g.)

"Kod nas je jedan Rom promijenio ime i prezime zato da bi dobio posao."

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

"Ako se jedan Rom napije i nešto napravi, u novinama piše da je Rom. Zašto ne piše tako nacionalnost kada se Hrvat napije i nešto napravi?"

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

Iz intervjua je vidljivo da Hrvati, susjedi Roma, uglavnom ne poznaju ili vrlo slabo poznaju svoje susjede romske etničke pripadnosti, što je moćan generator predrasuda. Hrvatsko stanovništvo u krajevima naseljenim Romima ima općenito negativan stav prema Romima. Taj višestoljetni negativni stav rezultat je "slika u glavama" o Romima koje je svaki pojedinac usvojio u procesima socijalizacije i socijalne interakcije. U kolektivnom imaginariju su stvoreni stereotipi o Romima kao o osobama koje kradu, koje su prljave, koje smrde, koje lažu, koje se tuku i izazivaju nered i koje se bave vraćanjem. Iako se u životu Roma može naći dosta elemenata ovoga što čini 'samoispunjavajuće proročanstvo', svaka generalizacija je neprimjerena i sadrži arsenal sociopsiholoških obrazaca za isključivanje ove populacije iz društva. Negativan stav prema Romima posebno se pojačao nakon demokratskih promjena devedesetih. Predrasude se odnose na njihovu radnu sposobnost, a koincidiraju s malim brojem školovanih i zaposlenih Roma, te velikim postotkom Roma koji primaju socijalnu pomoć od države. Romi se, dakle, moraju boriti protiv predrasuda koje o njima ima većina pripadnika drugih nacionalnosti koji žive u njihovoj okolini, ili se s njima na neki način susreću. S druge strane Romi

³⁵ Romi su vrlo mlada populacija. U naselju Kuršanec, prema istraživanjima Hrvoja Šlezaka čak je 55% populacije staro između 0 i 14 godina, dok je svega 1,5% populacije starije od 60 godina. Isti je slučaj i u drugim naseljima. H. Šlezak, *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (neobjavljeni magistarski rad), str. 70.

svojim načinom života ne pridonose dovoljno međusobnom upoznavanju i smanjivanju predrasuda. Obaveza Hrvata je, kako piše *M. Štambuk*, posve jasna. "Na njima je da na svaki način pridonose smanjenju predrasuda, osobito djelujući preko škola i medija te stvarajući obilan društveni i gospodarski prostor u kojemu će Romi moći razmijenjivati s drugima svoju kulturu, znanja i iskustva."³⁶

Prema nalazima iz intervjua vidljivo je da velika većina intervjuiranih Roma osjeća predrasude većinskog stanovništva prema njima. U manjim romskim naseljima (poput Ludbrega, Gornjeg Kuršanca i Goričana) predrasuda je nešto manje budući da su Romi više uključeni u svakodnevni život hrvatskog dijela mjesta. Manje su predrasude i u naseljima gdje se dio Roma odselio u većinski (hrvatski) dio naselja (Kotoriba), odnosno u mjestima gdje su Romi izmješani s većinskim stanovništvom, tj. gdje nemaju svoje segregirano naselje.

STIGMATIZACIJA

Pitanje: Da li se osjećate kao Rom ugroženo i obilježeno u vašem naselju i okolici? Navedite primjere.

"U Čakovcu je natpis: *Šutimo! Dokle ćemo trpiti cigansko maltretiranje? Međimurci su najgori nacionalisti.*"

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949. g.)

"Mi u Podturenu ne možemo u gostionicu jer je tamo za pse i Cigane zabranjeno, pa nam ne preostaje drugo nego da idemo na Muru loviti ribe."

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

"Međimurci bi nas sve zažgali u kolibama."

(Rom iz Pribislavca, 1962.g.)

"U Čakovcu je stajao natpis: *"Dosta ciganskog; Cigani – Jasenovac, vlak bez povratka...."*

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

Stigmatizacija Roma vrlo je raširena pojava na području čitave Hrvatske³⁷. Romi su posebno neomiljeni u krajevima gdje njihov broj premašuje broj lokalnog hrvatskog stanovništva, odnosno ondje gdje se Romi izjašnjavaju kao Romi. Najčešći oblici stigmatizacije su natpisi na zgradama, pronacističkog i rasističkog sadržaja, što vrlo često dovodi do stvaranja straha kod romskih skupina. Međutim, Romi također doživljavaju rasističke fizičke napade, kojima prethodi njihovo žigosanje, posebno od strane *skinhead* skupina. U svim hrvatskim regijama moguće je pronaći primjere stigmatizacije. Stigmatizacija je u Hrvatskoj bila najraširenija devedesetih godina dvadesetog stoljeća u vrijeme političke i ekonomske krize, te ratnih sukoba, kada su Romi (uz još neke nacionalne manjine) bili žrtveni jarci, ocrnjeni najgorim stereotipima da bi se opravdao vlastiti negativan stav prema njima. Romi u Međimurju žive u dvanaest (12) segregiranih naselja koja su geografski raspoređena po čitavoj županiji. Hrvatsko stanovništvo uglavnom, u većini slučajeva ne želi kontakte s romskim susjedima, pa se tako, većina romskih naselja ne samo u Međimurju, već i u ostalim dijelovima Hrvatske, nalazi i do kilometar udaljena od hrvatskog najčešće istoimenog naselja, a od njega su odijeljena prugom, cestom, nasipom, šumom, potokom ili kakvom drugom prirodnom ili umjetnom preprekom. Izrazita nacionalna polariziranost vidljiva je u gotovo svim romskim i hrvatskim naseljima.³⁸ Međi-

³⁶ Maja Štambuk, Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 46-47 (2-3), (2000), str. 205.

³⁷ Istraživanje provedeno 2004. g. u O. Š. Vinko Žganec, Kozari Bok (intervju), pokazalo je da su učenici Romi objekt stigmatizacije od strane drugih učenika (Dragutin Babić, Stigmatizacija i identitet Roma-pogled 'izvana': slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok. *Migracijske i etničke teme*, 20 (4), 2004., str. 315-338.)

³⁸ Dobar primjer te polariziranosti je naselje Kuršanec, gdje u čitavom romskom dijelu naselja, prema istraživanjima Hrvoja Šlezaka, živi tek 5 Hrvata čija se djeca osjećaju Romima, budući da su spomenuti Hrvati u braku s Romkinjama, a u hrvatskom dijelu naselja živi svega jedna Romkinja. (H. Šlezak, *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju* (neobjavljeni magistarski rad), str. 60)

murci stvaraju i održavaju veliku *socijalnu distancu* prema Romima. Socijalna distanca u mnogo slučajeva prerasta u *stigmatizaciju* koja generira fizičke obračune, segregaciju s rasističkim elementima (nedopuštanje ulaska u gostionice) i grafite rasističkog sadržaja. Stigmatizacija je prisutna i u sredinama gdje su romska djeca većinska u školama.

U iskazima kazivača vidljivo je da se, ipak, manji broj kazivača osjeća stigmatizirano. Najveći broj ispitanika nije doživio fizičke prijetnje i otvorene sukobe. U naseljima u kojima je dolazilo do sukoba između Hrvata i Roma zbog navodnog maltretiranja hrvatske djece u školi stigmatizirajuće izjave bile su češća pojava. Iz iskaza je vidljivo da su sukobi češći u naseljima gdje su Romi segregirani od lokalnog hrvatskog stanovništva, odnosno u naseljima koja su po veličini i broju stanovnika veća. U gradovima poput Varaždina i Čakovca Romi ponekad doživljavaju neugodnosti na ulici zbog boje kože, ali takvi su izgredi najčešće vezani za pojedince, a nikako za veći broj osoba.

SOCIJALNA DISTANCA

Pitanje: Kakvi su Vaši odnosi s hrvatskim susjedima? Navedite primjere.

"Ako u jednoj školi ima 300 Roma i 700 Hrvata, 200 Hrvata će upisati svoje dijete u drugu školu. Ne žele da im dijete ide s Romima u školu".

(Rom iz Pribislavca, 1962.g.)

"Da bar hoće rasformirati ta naša romska naselja i da nas integriraju u hrvatsko društvo. Naselja su legla nerada."

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

"Velika je razlika kad imate 17 kuća Roma ili kada je to 300 kuća. Mi se bolje slažemo s Hrvatima nego oni (Romi, op.a.) kojih je puno."

(Rom iz Gornjeg Kuršanca, 1977.g.)

Mi praktički živimo u sklopu sela. Dijeli nas samo kanal od ostatka sela. Djeca idu u zajedničke razrede (s Hrvatima, op.a.) jer ih je malo. Ja sam dobro primljen od svih kao tajnik Udruge romskih pomagača 'Izvor' i kao predstavnik Roma u općini. Stvorio sam si autoritet tako da svi dolaze na kavu kod mene.

(Rom iz Goričana, 1961.g.)

U slučaju Roma, prisutna je socijalna distanca većinskog stanovništva prema njima, zbog romskog načina života i zbog tradicionalnog stava većinskog stanovništva prema Romima. Romi su svojom etničkom posebnosti sačuvali identitet i odolili asimilacijskim procesima. Međutim, Romi tako usporavaju, otežavaju i onemogućavaju proces integracije u hrvatsko društvo. Prema iskazima nekih intervjuiranih Roma, naklonost lokalnih vlasti prema njima ponajviše ovisi o njihovoj brojnosti. Što je broj Roma u općini ili naselju manji, to su lokalne vlasti spremnije na suradnju s Romima. Romska naselja su segregirana najčešće fizičkim preprekama od ne-romskih dijelova naselja. Obično se radi o kanalu, željezničkoj pruzi, potoku, šumi ili slično. Na taj su način Romi fizički odijeljeni od Hrvata i ostalih, ali ta izoliranost pridonosi i očuvanju posebnosti njihova identiteta.³⁹ Romi, dakle, životare u posebnim getima na periferiji gradova, gdje u jednoj prostoriji živi više ljudi zajedno, ponekad bez grijanja, vode i prihoda. U posljednje vrijeme postoji tendencija doseljavanja pojedinih romskih obitelji u hrvatski dio naselja. U nekim naseljima, te su socijalne distance barem donekle prebrođene, dok

³⁹ Primjer za to je činjenica da veliki broj romske djece koja žive u romskim naseljima do polaska u školu ne govore uopće ili ne govore dobro hrvatski jezik. Kao primjer za usporedbu treba navesti kako Romi u Mađarskoj žive u 72% slučajeva u odvojenim naseljima, a oko 26% ih živi u naseljima bez ikakve infrastrukture ili samo s osnovnom infrastrukturom. (Eszter Somogyi, Nora Teller *Supplementary background document to the vademecum, Improving housing conditions for marginalized communities including Roma in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia through the absorption of ERDF*, Budapest. (2011). str. 10) Dostupno na http://www.mri.hu/downloads/publications/vademecum_supplementary_1703.pdf.

se u drugima javlja snažan otpor takvoj romskoj integraciji u hrvatsko društvo, pa se stoga jedan dio osoba romske nacionalnosti, koje bi možda imale financijskih mogućnosti da se presele iz romskog naselja u hrvatski dio naselja, vrlo teško odlučuju na takav korak.

Romi teže integraciji⁴⁰ u hrvatsko društvo, pa gotovo svi respondentima u istraživanju napominju da bi bili najsretniji da se odsele iz romskog naselja u hrvatski dio naselja. Kao primjer socijalne distance treba spomenuti i tzv. segregirane razrede. Afera sa segregiranim razredima u selu *Macincu, Podturnu i Orehovici*⁴¹ bila je aktualna 2010. godine.⁴² Naime, u ovim naseljima škole su u najvećem dijelu romske, zbog velikog broja romske djece u obližnjim romskim dijelovima sela. Nakon što su navedene školske godine u tim mjestima formirani segregirani razredi, roditelji petnaestero učenika, pripadnika romske etničke manjine iz Kuršanca, Orehovice, Podturena, i Trnovca (Paraga), tužili su četiri osnovne škole za rasnu diskriminaciju i kršenje prava za školovanje.

Osim ove četiri osnovne škole, tužili su i *Ministarstvo prosvjete i sporta, Međimursku županiju i Republiku Hrvatsku*. Domaći su sudovi odbili njihovu tužbu uz obrazloženje da su romska djeca stavljena u zasebne razrede jer im je potrebna dodatna naobrazba iz hrvatskog jezika. U veljači 2007. g., *Ustavni sud RH* je zaključio da osnivanje posebnih razreda u međimurskim osnovnim školama za Rome prvašiće koji ne znaju hrvatski jezik nije neustavno i ne znači njihovu segregaciju i diskriminaciju. No, Ustavni je sud zaključio da je ta praksa neprihvatljiva u višim razredima, kada romska djeca nauče hrvatski jezik. Tužba je podnesena i Europskom sudu za ljudska prava, koji je 2010. g. zaključio da smještanje djece u romske razrede tijekom osmogodišnjeg školovanja nije bilo opravdano i da hrvatske vlasti nisu osigurale dovoljnu brigu za njihove posebne potrebe.⁴³ Međutim, segregirani razredi postoje i dalje, a njihov broj koji je 2001. g. iznosio dvadesetčetiri (24), u 2008./2009. g. iznosi znatno više. Na području Međimurske, Varaždinske i Sisačko-moslavačke županije postoji čak šezdeset sedam (67) segregiranih razreda.

Kao i u slučaju predrasuda, i u slučaju socijalne distance, većina kazivača se slaže da je brojnost romskog stanovništva proporcionalna socijalnoj distanci hrvatskog stanovništva prema romskom. O tome fenomenu govori i težnja hrvatskih lokalnih vlasti da se pojedina romska naselja osamostale (kao npr. Parag i Piškorovec koji se od posljednjeg popisa popisuju kao samostalna naselja). Segregirani razredi ne pomažu smanjivanju te socijalne distance. I sami Romi smatraju da bi bilo dobro rasformirati segregirana romska naselja, te Rome naseliti unutar hrvatskih naselja da socijalne distance između Hrvata i Roma postanu manje.

⁴⁰ Integracija znači sačuvati vlastiti identitet i bit, prihvatiti standarde društva u kojem se živi, a društvo prihvaća integrirane kao dio sebe. Integracija je uvijek dvosmjerni proces, pa je stoga problem Roma ujedno i problem Hrvata.

⁴¹ U naseljima u kojima žive Romi njihova djeca predstavljaju najčešće većinu u razrednim odjeljenjima. Zbog slabog poznavanja hrvatskog jezika pojedine osnovne škole u Međimurju su formirale segregirana romska odjeljenja. U školskoj godini 2001./2002. romske je razrede pohađalo 511 učenika Roma od ukupno 865 romskih učenika u Međimurju. Najviše takvih segregiranih učenika bilo je u Osnovnoj školi Macinec (83,33%) i Kuršanec (88,49%) (Ana Horvat, Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46 (2), (2009.), str. 455).

⁴² Segregirani razredi nisu posebnost Hrvatske, već i nekih drugih europskih zemalja. Najveći broj romske djece u europskim zemljama pohađa škole za djecu sa posebnim potrebama. U Slovačkoj npr. specijalne škole pohađaju u 99,5% slučajeva romska djeca. Segregirani romski razredi prisutni su u Grčkoj, Danskoj, Latviji, Cipru, Italiji, Poljskoj, ali i u drugim europskim zemljama. (Horvat, 2009: 454) Za usporedbu prema posljednjim podacima u Sloveniji postoji još samo jedan segregirani razred, dok ih je donedavno bilo osam. *Roma in public education, National Focal Point for Slovenia*, Ljubljana, novembar 2004, 25. Dostupno na http://www.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/publikacije/Roma_Slovenia.pdf.

⁴³ Zanimljivo je da je presuda donesena tijesnom većinom od devet naprema osam sudaca. (*Novosti - sedam dana*, broj 535, 20. ožujka 2010., *Novosti - sedam dana*, broj 537, 2. travnja 2010.).

ETNOMIMIKRIJA

Pitanje: *Da li javno kažete da ste Rom i da li se stanovnici vašeg naselja izjašnjavaju kao Romi? Navedite primjere.*

"Romi iz Stiske (Đurđevac) ne znaju da im se više isplati izjašnjavati kao Romi. To bi im dalo veća prava."

(Rom iz Drnja, 1989.g.)

Mnogi Romi teško razlikuju pojmove o nacionalnoj pripadnosti i o državljanstvu. Misle ako kažu da su Romi da će izgubiti hrvatsko državljanstvo.

(Rom iz Stiske, Đurđevac, 1968.g.)

Neki koji se visoko školuju odriču se romskog identiteta.

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

Ima ih koji su bogatiji. Oni žive izvan naselja, pa ako ne žive s Romima misle da nisu Romi.

(Rom iz Gornjeg Kuršanca, 1977.g.)

Zbog velike raspršenosti i nepostojanja svijesti o zajedništvu postoje prepreke da se kod Roma razvije jača svijest o vlastitom identitetu. Stoga je među Romima u Hrvatskoj vrlo prisutna etnomimikrija, odnosno nijekanje vlastite nacionalne pripadnosti. Slično se događa i u drugim krajevima Europe. Procjene broja Roma u Europi kreću se između 7 i 9 milijuna. U Hrvatskoj, u većini slučajeva Romi se ne iskazuju kao Romi. Međutim, u Podravini, a posebno u Međimurju, gdje Roma ima mnogo na ograničenom teritoriju, veliki broj Roma identificira se kao Romi. Ipak, u pojedinim naseljima Podravine postoji problem etnomimikrije. Tako, na primjer, u općini *Pitomača* kod *Đurđevca*, koje se danas nalazi u Virovitičko-podravskoj županiji, pa na taj način nije ušla u ovo istraživanje, prema popisu iz 2011. godine ima svega 6 Roma, dok ih u stvarnosti ima više od devetsto (900), a u naselju *Stiska* pokraj *Đurđevca* kao Romi su se 2001. g., deklarirali svega njih šest (6) stanovnika od oko ukupno šesto (600), a 2011. godine njih 307. Slično je i sa *Kloštrom Podravskim* gdje se Romi iskazuju kao Hrvati.⁴⁴ U nekim se naseljima Romi djelomično izjašnjavaju kao Hrvati nadajući se da će na taj način popraviti svoj odnos sa svećinskim stanovništvom. Iz iskaza pojedinih kazivača i popisa stanovništva 2011. vidljivo je da se i u naseljima u Međimurju broj stanovnika romskih naselja uglavnom podudara sa brojem onih koji su se izjasnili kao Romi.⁴⁵ Razlozi etnomimikrije koja je znatno više prisutna u Podravini, gdje općenito ima manje Roma i gdje su Romi u nekim naseljima (kao u *Pitomači*) u potpunosti uklopljeni u hrvatski dio naselja, leže u strahu od hrvatskog nacionalizma (koji je i nakon rata devedesetih, još prisutan, s tendencijom smanjenja), u predrasudama i stereotipima koje većinski narod ima prema romskoj nacionalnoj manjini, u otežanom dobivanju zaposlenja ukoliko se pojedinac izjašnjava kao Rom, u problemima koji su vezani za statusna pitanja i slično.

DISKRIMINACIJA

Pitanje: *Kakva su bila Vaša iskustva tijekom Vašeg školovanja i/ili školovanja Vaše djece, prilikom traženja posla ili na nekim drugim mjestima?*

"Kada sam ja išao u školu, samo su C razredi bili ciganski. Od 35 (romskih, op.a.) učenika samo sam ja završio srednju školu. U Murskom Središću bio sam sam Rom u jednom razredu. Ostali su me izolirali. Dali su mi prvu klupu i u njoj sam sam sjedio, a zločeste su selili meni."

(Rom iz Sitnica, Mursko Središće, 1982.g.)

⁴⁴ N. Pokos, Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka, str. 37, 38.

⁴⁵ Kao što je već spomenuto, taj je broj vrlo blizak realnoj brojci Roma u Međimurju, odnosno moguće je zaključiti da se najveći broj Roma u Međimurju iskazuju kao Romi.

"Malo ima djece koja znaju hrvatski jezik. Trebao bi nam vrtić od četvrte godine, jer kada dođu u školu pričaju samo bajaški.

(Rom iz Piškorovca, 1966.g.)

"Romi se ne mogu integrirati u hrvatsko društvo, kada ih hrvatsko društvo odbija"

(Rom iz Lončareva, Podturen, 1949.g.)

"Kad me policija vidi u Čakovcu odmah me legitimiraju. Bijeli krađu milione, a mi kokoške.

(Rom iz Orehovice, 1976.g.)

"Zabranjeno nam je igrati nogomet na lokalnom igralištu, a kada je Rom poželio kupiti trgovinu u selu to mu nije omogućeno."

(Rom iz Paraga, Trnovec, 1957.g.)

Diskriminacija koju provode institucije nad romskim stanovništvom u Hrvatskoj prisutna je na više razina. Iako zakoni štite prava nacionalnih manjina, na lokalnoj se razini ti zakoni vrlo rijetko provode u praksi. U velikim naseljima problemi su znatno vidljiviji. Oni se svode na probleme diskriminacije na temelju rase pripadnosti. Dakako, rasna pripadnost je poticaj za sve druge vrste diskriminacije. Tako su Romi diskriminirani u školama, na javnim mjestima (u općinama, u gostionicama i disko klubovima, u gradu na javnim površinama) i pri zapošljavanju. Diskriminacija također može biti verbalna (u medijima i u svakodnevnom životu) i organizirana od strane pojedinih grupa ili pojedinaca.⁴⁶ Prema podacima *Hrvatskog zavoda za zapošljavanje*, tek je 437 osoba romske nacionalnosti 2008. godine bilo zaposleno preko Zavoda. Pri tome je muškaraca bilo 231, a žena 206. Najveći broj zaposlenih Roma ima završenu osnovnu školu (216) i nezavršenu osnovnu školu (185). Tek tridesetdva (32) Roma su imali završenu trogodišnju strukovnu školu, a četiri (4) četverogodišnju strukovnu školu i gimnaziju.⁴⁷ Činjenica jest da se Romi koji su kvalificirani za neki posao, moraju znatno više truditi na tome poslu da se dokažu u odnosu na zaposlenike koji nisu Romi. Prema procjenama Vijeća Europe u Hrvatskoj je od 40.000 Roma svega 6,5% stalno zaposleno.⁴⁸ Predstavnik naselja Parag u Međimurju i ostali stanovnici ističu kako je u naselju od preko 1000 stanovnika tek 30 zaposlenih.⁴⁹

Romi su diskriminirani i na političkom planu. Glavni problem Roma koji su doselili u Hrvatsku nakon 1990. g., jest problem državljanstva. Romi donedavno nisu imali svojeg političkog predstavnika u Saboru, ali se izborom *Nazifa Memedija*⁵⁰ na to mjesto stanje popravilo. Iako postoje političke organizacije Roma, one su najčešće bez ikakvog značenja u političkom životu Hrvatske. Osim eko-

⁴⁶ S. Müller, Romanies in Central and Eastern Europe u: *Green East – West Dialogue*, Amsterdam, 1994.

⁴⁷ Branislava Baranović, *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*. Zagreb: Udruga žena Romkinja 'Bolja budućnost', 2009., str. 8-9.

⁴⁸ Vidi o tome tekst: Ivan Zupanc, *Od Cigana do Roma* Dostupno na <http://www.geografija.hr/clanci/523/od-cigana-do-roma-primjer-problema-nacionalnih-manjina-u-hrvatskoj>

⁴⁹ U 2002. godini u svih 12 naselja u Međimurju bilo je zaposleno samo 38 radnika na neodređeno vrijeme, na određeno 26 radnika, a sezonski je radilo 362 radnika. U evidenciji nezaposlenih osoba nalazilo se 2008. godine 1.130 pripadnika romske nacionalne manjine u Međimurju. Od toga, 56% su žene, a bez završene osnovne škole je 85,7% evidentiranih, dok ih je 82,5% bez prethodnog radnog iskustva. (*Iz života Roma, Kreativnost Roma, doprinos kulturi i turizmu*, Čakovec 2008, str. 18, 19). U 2005. od cca. 5.000 Roma u Međimurskoj županiji 4.217 osoba ili 907 obitelji živjelo je od socijalne pomoći, a samo je 25 osoba bilo zaposleno. (Kusan L., Zoon I., *Izvještaj o pristupu Roma zapošljavanju, Hrvatska 2004*, Dostupno na http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/archive/stabilitypact/activities/Croatia/romaaccessemploymentCroatian_en.asp). Do 30. kolovoza 2008. broj Roma i Romkinja zaposlenih i uključenih u obrazovanje po mjerama iz Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma u Međimurskoj županiji iznosio je 49 osoba, u Koprivničko-križevačkoj 26, a u Varaždinskoj 8 osoba. (Branislava Baranović, *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*, str. 14-15).

⁵⁰ U posljednjim izborima za hrvatski Sabor, kao predstavnik Roma izabran je *Veljko Kajtazi*.

nomskog i političkog marginaliziranja, ova je etnička skupina marginalizirana i na planu obrazovanja. Prema ispitivanju koje su provele R. Memedi i B. Baranović čak je 87% ispitanih Romkinja u sedam županija bez završene osnovne škole, dok je postotak muškaraca bez završene osnovne škole 75% (Baranović, 2009: 94). Uslijed nabrojanih problema, nepovoljnih životnih uvjeta u kojima romska djeca žive, i segregiranih naselja gdje nemaju mogućnost socijalizacije s hrvatskom djecom i gdje je manje prilika za učenje hrvatskog jezika, te općenito uslijed diskriminacije njihovih roditelja kojima je zbog nedovoljnog obrazovanja uskraćeno pravo na kvalitetan i dobro plaćen posao (a ponekad i uopće na posao), nemoguće je očekivati jednake rezultate školovanja hrvatske i romske djece.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Jesu li Romi u Međimurju i Podravini uključeni u hrvatsko društvo ili su i dalje etnička grupa posebnog statusa, na društvenoj margini, prema čijim pripadnicima se ne-Romi distanciraju a institucije ih u svakodnevnom životu diskriminiraju. Intervjuirani Romi ističu u svojim odgovorima da su *predrasude* prema njihovoj etničkoj zajednici izrazite a situacije u kojima se pojavljuju, vrlo brojne. Prema njihovim iskazima, većinsko hrvatsko stanovništvo ih trpi zbog Europske Unije. Pored tradicionalnih predrasuda ne-romskog stanovništva, Romi svojim načinom života generiraju brojne predrasude. Romi su *stigmatizirana* etnička zajednica u cjelini. U Međimurju je više problema, posebno u sferi obrazovanja. Problem segregacije u školi i otpor ne-romskih roditelja prema zajedničkim razredima, primjer je za navedeno. Respondenti u ovom istraživanju ističu da su Romi više stigmatizirani tamo gdje su brojniji.

Socijalna distanca prema Romima itekako je prisutna i tu se gotovo ništa nije promijenilo u odnosu na tradicionalne obrasce komunikacije. Kao primjer socijalne distance prema pripadnicima romske etničke grupe, navodi se ispisivanje ne-romske djece iz škole koju pohađaju Romi. Već svojim subkulturnim načinom života, izgleda kao da su Romi 'izabrali' ovo odstojanje. To je ipak samo zaključivanje iz perspektive egzistiranja čitavog arsenala predrasuda o njima. Romi se, naprotiv, žele integrirati u hrvatsko društvo i smeta im segregacija i neprihvatanje. Pitanje izjašnjavanja o etničkoj pripadnosti, za Rome je često traumatično. Pripadnici ove zajednice su uglavnom svjesni percepcije ne-romskog stanovništva o njima, kao i sjećanja na patnje i traume iz prošlosti. Utoliko je kod Roma, kao kod rijetko koje slične grupacije, prisutno skrivanje identiteta ili *etnomimikrija*. Najčešće se u Hrvatskoj izjašnjavaju kao Hrvati a kao argument za uključenost navode svoje sudjelovanje u obrani Republike Hrvatske u ratu devedesetih godina prošlog stoljeća. Romi su praktični u mijenjanju identiteta, pa često u suglasju sa aktualnim sociopolitičkim događanjima, preuzimaju odgovarajući identitet. Velika razlika, kako se procjenjuje, između rezultata popisa stanovništva i stvarnog broja Roma govori tome u prilog. Komunikacijsko sjećanje unutar ove etničke skupine bilo je živo, a u njemu su aktualizirani teški i traumatični događaji iz vremena NDH. Na ovu čestu pojavu skrivanja identiteta, kod Roma su utjecali: nepostojanje vlastite države, česta stradanja u prošlosti, migrantnost članova ove etničke zajednice i specifičan način življenja.

Diskriminacija prema Romima, također je opažena od strane intervjuiranih Roma. Diskriminacija je prisutna kod zapošljavanja. Nadalje, kako navode ispitanici, negdje je Romima zabranjeno igrati nogomet na lokalnom igralištu. Navodi se i primjer Roma koji je htio kupiti trgovinu u selu, to nije bilo dopušteno. Na političkom planu, devedesetih godina prošlog stoljeća, za Rome je bio aktualan problem državljanstva. Izbor Roma u hrvatski Sabor važan je simbolički ali i praktičnopolitički čin za romsku zajednicu u Hrvatskoj u cjelini. Pored ostalih pozitivnih pomaka i afirmativnih akcija (*Desetljeće Roma* i sl.), navedene promjene u političkoj i kulturnoj sferi, za pretpostaviti je, da će pridonijeti uključivanju romske populacije u sve segmente hrvatskog društva i njihovom boljem pozicioniranju u njemu, u odnosu na neka prethodna razdoblja.

LITERATURA

Knjige i časopisi:

- Babić, D. (2004). Stigmatizacija i identitet Roma-pogled 'izvana': slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok. *Migracijske i etničke teme*, 20 (4), 2004., 315-338.
- Babić, D., Škiljan, F., Župarić-Ilić, D. (2011). *Nacionalne manjine u Zagrebu. Položaj i perspektive*. Zagreb: Plejada.
- Baranović, B. (2009). *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*. Zagreb: Udruga žena Romkinja 'Bolja budućnost'.
- Berger L. P., Luckman T. (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*. Zagreb: Naprijed.
- Dugandžija, N. (2004). *Etnonacionalni sindrom: između čovječanstva i plemena: eseji*. Zagreb: Durieux.
- Đurić, R. (1987). *Seobe Roma*. Beograd: BIGZ.
- Goffman, E. (1968). *Stigma. Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Horvat, A. (2009). Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46 (2), 443-472.
- Hromatko, I., Matić, R. (2008). Stigma – teatar kao mjesto prevladavanja stigmatizacije. *Sociologija i prostor*, 46 (1), 77-100.
- Hrvatić, N. (1984). Romi na području općine Đurđevac, *Podravski zbornik*, 159-167.
- Hrvatić, N. (2004). Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa, *Migracijske i etničke teme*, 20 (4), 367-385.
- Hrvatić, N. (2005). Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?. u: M. Štambuk (Ur.), *Kako žive hrvatski Romi* (str. 177-200). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Iz života Roma: Kreativnost Roma, doprinosi kulturi i turizmu*, (2008). Čakovec: Međimurski savez sportske rekreacije 'Sport za sve'.
- Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja* (1998) E. Heršak (Ur.). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Martinović Klarić, I. (2009.) *Kromosom Y i potraga za novom domovinom. Tragom kromosoma Y od južnoazijskih do balkanskih pustopoljina: genetička prošlost i zbilja Roma i Bajaša*. Sveučilišna knjižara, Zagreb.
- Mead, G. H. (2003). *Um, osoba i društvo*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo.
- Müller, S. (1994). Romanies in Central and Eastern Europe u: *Green East – West Dialogue*, Amsterdam.
- Pokos, N. (2005). Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka. U M. Štambuk (ur.), *Kako žive hrvatski Romi* (str. 35-52). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Pusić, E. (1995). Identitet - diverzitet – kapacitet. *Erazmus*, Zagreb, 11, 2-10.
- Rječnik sociologije* (2008). (Ur. N. Abercrombie, S. Hill, S. B. Turner.). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Simikić, B. (2005). Banjaši u Srbiji u: *Identitet etničke zajednice*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 88.
- Smreka, J., Mihovilović, Đ. (2007.) *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac.
- Supek, R. (1992). *Društvene predrasude i nacionalizam*. Zagreb: Globus.
- Šiber, I. (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Šikić-Mićunović, L. (2005). Romkinje i uvjeti njihova života, *Kako žive hrvatski Romi*, 201-218.
- Šlezak, H. (2010). Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju (neobjavljeni magistarski rad).
- Štambuk, M. (2000). Romi u društvenom prostoru Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 46-47 (2-3), 197-210.
- Taradi, J. (1990). Dolazak u Međimurje, *Međimurje*, 17, 27-28.

IZVORI

- Đikić I. (1999, 31. kolovoza). *Dom za bježanje*, *Feral Tribune*, 833. Dostupno na <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199908/90831-002-pubs-zag.htm>
- Konjikušić D. (2010, 20. ožujka). *Šamar Hrvatskoj*, *Novosti - sedam dana*, 535. Dostupno na <http://www.novosti.com/2010/03/samar-hrvatskoj/>
- Konjikušić D. (2010, 2. travnja.) *Zaštita Roma mora biti sveobuhvatna*, *Novosti – sedam dana*, 537, Dostupno na <http://www.novosti.com/2010/04/zastita-roma-mora-biti-sveobuhvatna/>

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991., Dokumentacija 881, Godina 1992., Zagreb, travanj 1992.

Popis stanovništva 2001 (2002): Državni zavod za statistiku.

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, *Narodne novine*, 56/2000

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, *Narodne novine*, 51/2000.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine*, 155/2002.

Kusan L., Zoon I., *Izveštaj o pristupu Roma zapošljavanju, Hrvatska 2004*, Dostupno na http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/archive/stabilitypact/activities/Croatia/romaaccessemploymentCroatian_en.asp

Roma in public education, National Focal Point for Slovenia, (2004) Dostupno na http://www.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/publikacije/Roma_Slovenia.pdf

Somogyi E., Teller N. (2011). *Supplementary background document to the vademecum, Improving housing conditions for marginalized communities including Roma in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia through the absorption of ERDF*, Budapest. Dostupno na http://www.mri.hu/downloads/publications/vademecum_supplementary_1703.pdf

Zupanc I., *Od Cigana do Roma*. Dostupno na <http://www.geografija.hr/clanci/523/od-cigana-do-roma-primjer-problema-nacionalnih-manjina-u-hrvatskoj>

SUMMARY

This paper analyzes the inclusion of Roma people into the early 21st century Croatian society.

In their long historic struggle, the Roma people have been thoroughly socially marginalized and poorly included ethnic group. Although their position in Croatia has improved in recent decades, they are still unaccepted and insufficiently involved ethnic group in Croatian society. The first important step in their gradual inclusion in various segments of the society is their increased participation in education (from preschool to university). Based on the empirical research (interviews), conducted during the years 2011 and 2012 in the area of three counties (Medimurje, Koprivnica-Krizevci and Varazdin), we find of the Roma actual inclusion in the society.

The study included fourteen (14) Roma slums, with twenty-three (23) members of this population being interviewed. We provided them with a set of questions, which in this paper are subsumed under five (5) sociological categories (indicators / processors normative and functional integration). These are the following categories: prejudice, stigmatization, social distance, ethnic mimicry, discrimination.

Statements obtained by interviewing the Roma population indicate the existence of stereotypes and prejudices about the Roma in non-Roma population. The non-Roma population ignores them and does not want to know them. It is similar with the stigma they carry, and its burden is recognized by the interviewed Roma people as well.

All this results in social distance towards the Roma, resulting in various forms of discriminatory behavior towards the members of this population.